

Mátyás király és az erdélyi humanizmus

Március 27-én Kolozsvár városa ünnepélyes keretek között hódolt Mátyás király emlékének születése félezeréves fordulója alkalmából. Bár Magyarország, a hitelesebbnek ismert születési dátumhoz ragaszkodva, 1940-ben már megünnepelte az ötszázéves fordulót s ugyanakkor egy kétkötetes emlékkönyv tudományos eredményeivel is maradandóvá tette a megemlékezést, nagyon helyes és illendő dolog volt, hogy Hunyadi Mátyás szülővárosa, a vitatott 1443-as születési év alkalmosságát megragadva, nagy fia iránt lerőta az emlékezés adóját, aminek 1940 tavaszán különben sem tudott eleget tenni. Az alkalom mellett mi sem mehetünk el szóttanul. Amint folyóiratunk, az Erdélyi Múzeum, annakidején egy külön Mátyás-ünnepi számot adott volt ki 1896. szeptember 30-ára, amikor Kolozsvár főterén a Mátyás-szobor alapkövetétele országos ünnepség keretében végbement, úgy érezzük, hogy most is legalább egy néhány perces elmélkedést kell tartanunk azokról a tanulságokról és tartozásokról, amelyek elsősorban Szakosztályunkat érintik és a mi közvetlen feladatainkat juttatják eszünkbe.*

Tekintetünk előtt természetesen az a Mátyás király emelkedik az újabb kutatások megvilágításában bámulatos méretűvé, aki két világ határmegyéjén meggyökerezett a új műveltségeményt jelentő humanizmust, s ezzel nemcsak a magyar kultúra irányát jelölte ki évszázadokra, hanem a magyar lélek európai veretét is egyszersmindenkorra biztosította. Mátyás szellemi nagysága főképen abban nyilatkozott meg, hogy a humanizmust, amely az antik eszmény kultuszán kívül a nemzeti múlt irányában elmélyült történeti tudat felébresztésével a nemzeti eszme ápolásának is teret nyújtott, ami csakhamar maga után vonta irodalmunk elvilágiasodását, — mai kifejezéssel élve — valósággal művelődéspolitikai programjává tette s olyan műveltség színhelyévé nemesítette a magyar szellemi térséget, amely egy hajszálnyival sem állt hátrább az európai művelődési központoknál. A XV. század második felében Mátyás király udvarának virágzó humanista élete tovább sugárzott Szilézia, Morvaország és Lengyelország felé, s volt egy idő, amikor a budai királyi udvar az egész középeurópai térség szellemi életének középpontjában állott. A magyarság tragikus sorsa évszázadokig fog küszködni, amíg újból eléri azt az európai rangot, melyet Mátyás király szerzett neki. A Mátyás-korabeli magyarságnak ez a büszke kulturális öntudata hangzik ki az Európa-szerte megcsodált fiatal magyar humanista költőnek, *Janus Pannonius*nak, szavaiból:

*Hajdan olasz földről kapták csak a népek a könyvet,
Most Magyarországból száll a világba a vers.
Nagy diadal nekem ez, de nagyobb sokkal diadalmad
Szellemem által hő, drága hazám teneked!*

* E megemlékezés a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály f. évi április 7-én tartott szakülésén elnöki megnyitóként olvastatott fel [A szerk.].

Az utóbbi húsz esztendőben a magyar humanizmus iránt felfokozódott érdeklődés egészen új szemléletet és új értékítéletet alakított ki szellemiségünknek erről a fejezetéről azzal a megállapítással, hogy tulajdonképpen ide nyúlnak vissza a XVI. század világi irodalmának gyökerei, s általában a humanizmus műveltségisménye annyira egybeforrít irodalmunkkal, hogy változó formákban végigkísérhető szellemi életünk minden fázisán. Rá kell mutatnunk azonban arra a hiányosságra, hogy még nem került vizsgálat alá éppen az a hozzánk legközelebb eső kérdés, hogy Erdélynek volt-e szerepe a magyar humanizmus történetében, vajjon beszélhetünk-e erdélyi humanizmusról s egyáltalában mi szövődött be az erdélyi lelkiségbe és szellemiségbe a humanizmus eszmeiségéből. Az innen-onnan elének tűnő adatok azzal biztatnak, hogy nem lenne eredménytelen az elmélyülés ebben a kérdésben. Tisztázni kellene pl., hogy milyen kapcsolatban állott Erdéllyel Vitéz János és Janus Pannonius rokona, *Garázda Péter*, akinek ágából szakadt ki az erdélyi Teleki-család, mert nem hiába találták meg a gyulafehérvári székesegyházban márványtábláját, amely úgy emlegeti, mint aki „tulit Aoniae plectra sonora lyrae“. Így az erdélyi humanizmus kezdetét attól az időponttól (1476-tól) számíthatjuk, amikor a gyulafehérvári püspöki székhé kerül *Geréb László*, a magyar humanista mozgalommal összefüggő első magyarországi nyomda megalapítója. Még nincs megállapítva, de határozottan úgy látszik, hogy az ő idejétől kezdve Gyulafehérvár egy fél-évszázadon át vezető szerepet visz az akkori humanista műveltség erdélyi kibontakozásában. Itt működött az 1470-es években a Vitéz Jánostól nevelt *Váradai Péter*, az erdélyi káptalan prépostja, kit Mátyás király Janus Pannonius szétszórt munkáinak összegyűjtésével bízott meg, s így ő az első magyar ember, aki nagyszabású filológiai munkát végzett. *Geréb László* közvetlen szellemi utódának tekinthető *Várdai Ferenc*, ki Olaszországban szerzett teljes otthonosságot kora művelődési eszméiben s 1514-ben lett erdélyi püspök. Nevéhez fűződik azoknak a hagyományoknak a fejlesztése, amelyek Gyulafehérvárt az erdélyi humanizmus központjává tették; nevezetesen az ő idejében készültek a firenzei iskola hatása alatt — mint Balogh Jolán kimutatta¹ — a gyulafehérvári székesegyház Szent Anna kápolnájának freskói. Köréhez tartozott *Taurinus* gyulafehérvári kanonok, a Dózsa György lázadásáról Lucanus Pharsaliájának mintájára és Quintilianus szabályai szerint szerkesztett *Stauromachia* szerzője. A magyarországi eposz történetét ez az öt énekes hősköltemény nyitja meg, melyet szerzője Bakócz Tamás esztergomi érsek udvarában kezdett írni s Gyulafehérvárt fejezett be 1519-ben. Egyike volt azoknak a főpapoknak, kik megkísérelték, hogy udvarukban a humanista eszméket széles körben terjesszék. *Gosztonyi János*, előbb Ulászló király francia származású feleségének, Anna királynénak titkára és tolmácsa, 1524-től pedig erdélyi püspök, aki mindennél többre becsülte a klasszikusokkal való csendes foglalkozást. Ez a szentéletű, humanista műveltségű pap nagy tudásával és előkelő magatartásával párizsi tanulmányútjában igen jó nevet szerzett nemzetének. Eckhardt Sándor mutatta ki nem rég (1929) a Minervában, hogy

¹ *Olasz falfestmények Gyulafehérvárt.* EM. 1932: 328—31 és ErdTudFüz. 51. sz.

Párizsban közvetlen hatással volt a hitújító mozgalmat megindító francia előreformáció úttörőire. A gyulafehérvári humanista körhöz tartozott Adrianus Wolphardus székeskáptalani kanonok is, — vagy amint később saját maga nevét már magyarul írta — *Enyedi Adorján*. Ezt az Enyedi Adorjánt, aki 1491-ben született s 1545-ben halt meg, szintén tekintetbe kell vennie annak, aki az erdélyi humanizmus adatait próbálja összeállítani. Azonkívül, hogy az első magyarországi nyelvten szerzője, különös nevezetessége az, hogy olaszországi tartózkodását Janus Pannonius munkáinak felkutatására fordította és Várdai anyagi támogatásával Bolognában sajtó alá is rendezett egy Janus-kiadást. Állítólag Gyulafehérvárt szintén talált több kiadatlan Janus-művet, ami a Janus-kultusz erdélyi nyomaira vet világot. Említsük meg a medgyesi származású *Piso Jakab* is, II. Lajos nevelőjét, aki személyes ismerőse volt Erasmusnak s úttörője nálunk az erasmista humanizmusnak. Csaknem egyedüli erdélyi humanista, aki jelentékenyebb munkákat hagyott hátra, köztük 36 magyar vonatkozású költeményt, amelyek a Janus Pannoniusé mellett jelölik ki a magyar humanizmus történetében számára fenntartott helyet.

Nem maradhat ki a felsorolásból *Megyericsi János* gyulafehérvári kanonok sem, a magyarországi epigrafia érdemes úttörője, a dáciai epigrafia megteremtője, sem pedig *Pelei Tamás* kanonok, aki Erasmusnak volt a híve és magyarázója Gyulafehérvárt. Nem akarom tovább szaporítani az adatok tömegét, amelyek nyilván a mellett szólnak, hogy még Mátyás idejében kialakult a gyulafehérvári humanista központ s itt az évtizedek aiatt megalapozott Mátyás-hagyomány mélyen belenyúlt a XVI. századba. Hogy híre s neve is volt az erdélyi humanizmusnak, azt *Celtis* Konráddal, a *Sodalitas Litteraria Danubiana* nagy szervezőjével igazolhatjuk, aki nagy tervében Erdélynek egy külön coetust szánt *Septemcastrensis Danubianus* néven. Továbbá arról is kiadósan lehetne beszélni, hogy az első nagy magyar lírikus, *Balassi Bálint*, éppen Erdélyben Báthory István erősen olaszos gyulafehérvári humanista udvarában került kapcsolatba a humanista költészettel s egyenesen ennek a hatása alatt alakította ki az első magyar szerelmi lírát. Hosszasan lehetne folytatni a sort a tragikus végű *Gyulai Pál* fejedelmi tanácsoson, *Kovácsóczy Farkas* erdélyi kancelláron, *Szamosközi István* történetírón keresztül egészen *gróf Teleki Sámuel*ig, a Teleki-téka megalapítójáig, aki 1784-ben Utrechtben Janus Pannonius műveinek első kritikai kiadását rendezi sajtó alá, és a XIX. század elejéig, amikor éppen itt Erdélyben a neohumanizmussal összefüggő hellénizmus nyomaira bukkanunk. Közben természetesen az erdélyi iskolák és kollégiumok, az erdélyi fejedelmi kancelláriák, történetírók és emlékirók dolgozó szobáiba is be kellene tekintenünk, hogy a Mátyás-hagyomány évszázados erdélyi életét a teljes valójában megismerhessük.

Mindezzel a hevenyészve lejegyzett adatokkal csak arra akarom a figyelmet ráirányítani, hogy meggyőződésem szerint igenis volt Mátyás király humanizmusának egy külön erdélyi ágazata, amely századokon keresztül formálta, színezte, finomította és alakította az erdélyi lelkeséget. Sajnos, még a tervszerű adatgyűjtésnél sem tartunk, hogy a kérdést egész terjedelmében áttekinthessük, pedig a sokat emlegetett erdélyi szellem e

nélkül tovább is megközelíthetetlen és megfejthetetlen marad. Elsősorban a Szakosztályunkra hárul az a feladat, hogy ezt a nagyvonalú és szétágazó problémát tudományos célkitűzései sorában állandóan napirenden tartsa.

Európa egyik legnagyobb humanista fejedelmének, városunk büszkén emlegetett szülöttének, Mátyás királynak, 500 éves születési évfordulója alkalmával a magyar fajiságnak nagy szellemében visszatükröződő művelődési fogékonyságára emlékezve, ezzel kapcsolatban hangot adok azoknak a tudományos feladatoknak, amelyeknek megoldásával áldozhatunk leginkább a nagy király soha el nem évülő emlékének.

György Lajos